

Emilijan Cevc
»Božji grob« na Visokem pri Kranju

V tretji knjigi »Slovenske ljudske pesmi«, ki smo se je razveselili leta 1992, je na strani 242 pod številko 176 objavljena pesem »Postavitev božjega groba na Visokem«. Opomba na koncu pove, da jo je prvi objavil leta 1858 *Matija Valjavec* v VI. Programu varaždinske gimnazije za leto 1858 (stran 7), nakar je bila ponatisnjena v Kresu IV. (stran 489–490). *Karel Štrekelj* (SNP III., stran 698–699, številka 6493) jo je objavil v dveh variantah – prvo po Valjavčevem zapisu s pripombo, da izvira iz Preddvora, in drugo, ki ima dva verza več, po Valjavčevem rokopisu. Tega je sprejela tudi redakcija SLP. V Kresu in pozneje beremo tudi pripombo, da je »Visoko vas ob Kokri, pol ure od Preddvora«.

Preden spregovorim o tej pesmi kaj več, naj jo še tukaj ponovim:

Na V'sokem samo vkup zvoni,
 V'sočanje pa v cerkev gredo,
 Pod lipco se vkup shajajo,
 Tam pod zeleno lipco.

Pa se prelepo menijo,
 De b' delali nov božji grob,
 En božji grob in znamenja.
 V'sočane so se zménili,
 De b' delali en božji grob,
 En božji grob in znamenje.
 Oča Krč tako govori:
 »Jaz bodem sam pet rajniš dal.«
 Oča Zorman tak govori:
 »Če boš ti dal jih pet,
 Jez dal jih bom deset.
 Sosedje pa, kar morejo,
 Po eno strešno al po dve.«

Na znamenji je črkic pet:
 Le prva črkica je ta,
 K' je Jezus krvav pot potil,
 On b' ga potil, al pa nehal,
 To je zavoljo grešnikov.

Le druga črkica je ta,
 K' je Jezus krvav' bičan bil,
 On bičan bil, al pa nehal,
 To je zavoljo grešnikov.

Le tretja črkica je ta,
 K' je Jezus s trnjem kronan bil,
 On kronan bil, al pa nehal,
 To je zavoljo grešnikov.

Četrta črkica je ta,
 K' je Jezus nesel težki križ,

On ga bil nesel, al nehal,
To je zavoljo grešnikov.

Je peta črkica le ta,
K' je Jezus na tim križu umrl,
On bil umrl, al pa nehal,
To je zavoljo grešnikov,

V'sočane so naredli grob,
En božji grob in znamenje.

Prišel j' z Gorice sami škof,
De žegnal jim je božji grob,
Oj božji grob in znamenje.

K' maši samo vkup zvoni;
Luči se same vžigajo,
Tudi se same vtrinjajo,
Žarki pa vsi v nebo lete:
To niso obeni žarki b'li,
To so nebeški angelci.

Pesem je v zboru »ljudskih« enkratna po tipu in enkratno je tudi objekt, ki ga opeva – visoški božji grob. Štrekelj jo je uvrstil med »Pesmi pobožne – Pesmi o Bogu, sv. Trojici, sv. Duhu, Jezusu, Mariji in za razne praznike«, vendar ne sodi popolnoma v ta razdelek. Če bi bila legendarna, bi bila bližje ajtiološkim pesmim, v resnici pa je zgodovinsko sporočilna, saj opisuje nastanek dveh verskih objektov s podatki, ki omogočajo datacijo »božjega groba in znamenja«, hkrati pa osvetljujejo vsaj približno tudi čas nastanka pesmi same. Zato bi ji smeli določiti mesto v posebni rubriki zgodovinsko povednih pesmi o nekem konkretnem dogodku.

Najprej bi morda pomislili, da gre za kulisni božji grob, kakršnega postavljajo v velikem tednu, a podružna cerkev sv. Vida v šenčurski fari do tega ni imela pravice – ta je pripadala samo farnim cerkvam. Visoški božji grob je bil povezan s stranskim oltarjem Žalostne Matere božje, ki stoji še danes ob severni steni cerkve, dasi je to dal zgraditi na mestu starejše, še v gotiko segajoče, župnik Jurij Košmerl leta 1851 »v slogu bizantinskega križa«. Ko so cerkev leta 1888 prvič prenovili, je Marijin oltar ohranil staro obliko, kot slogovno preprost baročen izdelek iz tretje četrtine 18. stoletja. V njegovi niši stoji lesen kip Marije z mrtvim Sinom v naročju, v pravokotnem prostoru pod menzo – grobu – pa počiva mrtvi Jezus. Opevani »grob« je bil torej v sestavu tega oltarja, ki je bil posebej privilegirani. Na njem se je vsak petek brala maša, združena s popolnim odpustom za duše v vicah. Vse to je najbrž pobudila Bratovščina umirajočega Zveličarja, ustanovljena že leta 1704 – tedaj je najbrž nastal tudi od oltarja starejši Marijin kip. V postnih petkih so bili na Visokem veliki cerkveni shodi, h katerim je prihajalo mnogo ljudi.¹

Naša pesem božji grob sicer omenja, dalj pa se ob njem ne pomudi. Njega vsebina je odmerjena znamenju! To je stalo zunaj cerkve ob cesti in je prav tako posvečeno Kristusovemu trpljenju oziroma peterim skrivnostim žalostnega dela rožnega venca. Med našimi znamenji je enkratno. Marijan Zadnikar ga na kratko omenja v knjigi »Znamenja na Slovenskem«² – da pripada slopastemu tipu in da se v svoji peterokotni obliki »pojavi pri nas le enkrat«.

Menda je prav ta enkratna oblika spomenik tudi rešila, ko so po drugi vojski širili jezersko cesto. Hoteli so ga že podreti, pa je intervencija Zavoda za varstvo spomenikov dosegla, da so ga brez nesreče na cementni plošči in valjarjih prepeljali od ceste na zelenico med cerkvenim obzidjem, kjer še stoji.

Nad nizkim peterokotnim podstavkom se dviga čokat zidan slop peterokotnega profila in na tem spet peterokoten nastavek z na vrhu ločno zaključenimi plitvimi

¹ Josip Lavtižar, *Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj*. Ljubljana 1901, str. 81, (sq.).

² Marijan Zadnikar, *Znamenja na Slovenskem*. Ljubljana 1970, str. 114.

nišami. Znamenje pokriva peterokotna piramida s skodlasto kritino. Čas in vreme sta hudo načela freske v nišah, tako da nekatere bolj slutimo kot vidimo, upodobljeni pa so prizori iz rožnega venca – Kristus na Oljski gori, Bičanje, Kronanje s trnjem, Križev pot, Križanje. Malo bolj je ohranjena baročna listna dekoracija rdeče barve, potekajoča nad loki niš. Slikarja teh fresk zaradi slabe ohranitve ni mogoče določiti. Freske čakajo na nameravano obnovo, kolikor bo seveda še mogoča. – Prizore v nišah spremlja petero črk od a do e, pesem pa jim dodaja še številčno zapovrstnost. Verjetno je že od vsega začetka bil proti cesti obrnjen prvi prizor z Oljske gore. Tega tudi na novem mestu obiskovalec prvega zagleda, nato pa se »črkice« vrste do prizora Križanja. Vsebinsko jih zaključuje božji grob v cerkvi.

Sl. 1: Znamenje na Visokem pri Kranju (foto: Olga Zupan).

Pesem je zajemljiva, ker omenja ljudi, ki so pri teh delih sodelovali – dva kmeta in še goriškega (nad)škofa. Posestnika Krč in Zorman malce bahavo obljubljata gmotno podporo: »Oča Krč« pravi, da bo dal »pet rajnišev«, »oča Zorman« pa ga preseže z obljubo »desetih rajnišev«. Družini Krč in Zorman sta bili tedaj med najpremožnejšimi v vasi, pa tudi med najuglednejšimi. Janez Krč je bil, na primer, leta 1806 cerkveni ključar in boter novemu zvonu, neki Krč je bil tesar v Bašlju, Karel Krč pa leta 1704 celo župnik v Šenčurju. Seveda nobeden teh ne pride v poštev pri omenjeni visoški akciji.

Božji grob in znamenje naj bi bil »požegal« sam goriški škof. Se je mar to zgodilo leta 1761, ko je 9. avgusta goriški nadškof Karel Mihael grof Attems posvetil novo župnijsko cerkev v Šenčurju, ki jo je bil leta 1747 pozidal neki zidar iz Polhovega Gradca?³ Pod šenčursko faro pa je spadalo in še spada tudi Visoko. Z letnico 1761 bi bila približno datirana tudi naš božji grob in znamenje – nastala sta le nekaj let poprej. Naša pesem pa se je morala poroditi kmalu po škofovi posvetitvi, vsekakor pa pred letom 1780 s cerkvenimi reformami cesarja Jožefa II., zakaj v Jožefovem času ozračje za

³ J. Lavtižar, o.c. str. 65.

tako akcijo ni bilo ugodno, še zlasti, če je bila povezana z Bratovščino umirajočega Zveličarja; cesar je bratovščine zatiral in ne podpiral.

Navsezadnje pa je v pesem zasijal tudi žarek legendarnosti: zvonovi so kar sami zapeli k maši in luči so se same prižigale in utrinjale. Zvonovi, ki sami od sebe zapojejo, so pogosto dopolnilo zgodb o romarskih cerkvah in ljudski okras legend, ki so se ljudem gotovo zdele verjetne. Isto velja za samovžige luči, saj so v visoški pesmi njen slovesni zaključek, zakaj luči so angeli, ki se dvigajo kot žarki iz ljube vasi v samo nebo. Kakor znamenje, ima tudi pesem figurativne in okrasne značilnosti baročnega 18. stoletja.

Avtor pesmi je bil, kakor vse kaže, tesno povezan z opisanimi dogodki. Navzoč je bil na zboru »pod zeleno lipico«, pri realizaciji njenih sklepov in pri posvetitvi božjega groba in znamenja. Vse si je zapomnil, vse si je ogledal, še črke pod slikami. Je bil to eden od cerkvenih ključarjev? Je pripadal Krčevi ali Zormanovi družini? Najbrž je celo pisati znal. Najverjetneje je bil to farni organist, ki se je, kakor prenekateri njegove vrste, spopadal tudi z verzi, pa čeprav šepastimi. Danes pa pesem med ljudstvom ni več znana. Poizvedoval sem o njej na Visokem in v soseščini, pa ni nihče vedel zanjo. Nastaja celo vprašanje, če se je sploh kdaj vsidrila v ljudsko zavest – ali pa je bila zložena le za kratek posluš vaščanov in nato spet presahnila?

Valjavec je pesem zapisal v Preddvoru, Visokemu bližnji vasi, ni pa povedal, iz čigavih ust jo je slišal ali s kakšnega lista jo je prepisal. Morda jo je avtor zapel ali recitiral le po koncu maše ob kakšni cerkveni slovesnosti, kakor je bilo v organistovski navadi?

Pesem je zgovorna tudi za ilustracijo gorenjske psihe – njenega ponosa, bahave tekmovalnosti, želje po hvali in ne manjka niti nekoliko pomilovalnega pogleda na revnejše »sosedo«, ki naj k stvari prispevajo kar reveži pač morejo, no, denimo, »po eno strešno al pa dve«. – Znabiti je prav to razmerje pripomoglo, da se pesem ni trdno vkoreninila med ljudstvom?

Sl. 2: Božji grob (foto:Naško Križnar).

Je pa prav, da je našla pot v zbirko ljudskih pesmi. Če se že ni rodila v spontanem doživetju iz ljudske skupnosti, je pa vsaj pognala iz njene žive sredine, zaznamovane z vero in ponosom. Če je bil »pesnik« res organist, je pa vsaj pri dveh družinah dobil najbrž bogatejšo bero.